

Реализация: учебных программ, углубленного изучения предмета, профильного обучения

Төрөөбүт тыл – хайа да норуот көлүөнэттэн көлүөнэ5э бэриллэр улуу нэһилиэстибэтэ, киһи аймах култууратын сүдү сыаннастарыттан биирдэстэрэ. О5о төрөөбүт тылынан үөрэ5и-билиини кэбэ5эстик ылынар, өйө-толкуйа тобуллар, майгыта-сигилитэ олохсуйар, айар-тутар дьобура сайдар айыл5аттан айыллыбыт эйгэтэ буолар. Хайа да омук төрөөбүт тылын билэр, таптыыр, сыаналыыр кэнчээри ыччаттаах буоллабына, тыыннаах буолар, салгыы сайдар, бар5арар кыахтанар. Тыл – бүтүн норуот төрүт баайа, кэлэр кэскилэ. Саха тыла – саха оскуолатыгар үөрэх тыла, били-көрүү төрдө буолар. Үөрэнээччи тыл үөрэ5ин туһунан сүрүн өйдөбүлэ, ситимнээн саңарар үөрүйэ5э, ырытар-толкуйдуур, оңорон көрөр дьобура маңнай төрөөбүт тыл уруогар олохсуйар.

Үлэлии сылдьар бырагыраамам саха тылыгар - Семенова С.С автордаах «Саха тылын үөрэтии программатыгар» (Дьокуускай, 2000 с.) олобуран оңоһуллубута. Төрөөбүт литэрэтиирэ5э - Филиппова Н.И, Шишигина В.Р, Максимова М.Е ааптардаах, үөрэх министерствотын учебнай-методической сэбиэтинэн бигэргэтиллибит. (Дьокуускай; 1996 с). Государственной саха тылын үөрэтиигэ, сахалыы кэпсэтэр-ипсэтэр үөрүйэ5и, суруйар дьобуру сайыннарар аналлаах сөптөөх темаларынан наардаан оңорбутум. Л.Н.Харитонов «Самоучитель якутского языка» диэн анал методической босубуйа5а олобурбутум. Саха тылыгар уонна литэрэтиирэтигэр учебнигынан хааччылыбыт туруга үчүгэй. Кабинет салайааччытынан үлэлиирбэр, 2011-2012 үө.дь саха тылын кабинетыгар классик суруйааччылар кинигэлэринэн, сахалыы-нууччалыы тылдытынан, диискэлэринэн, электроннай дуосканан хааччылыбыппыт. Кабинеты тупса5ай, сахалыы тыыннаах-куттаах оноруу холбоһукпут иһинэн сыл аайы бара турар.

Саха тылын уонна литэрэтиирэтин, саха государственнай тылын үөрэтии бырагарааматын таһынан, о5о бэйэтэ талан дьарыктанар (элективнэй) кууруһун онорон ыытабын. Бу үлэбинэн эмиэ араас таһымнаах тахсыылар бааллар.

Билигин сана үөрэхтээһин сорууга, обществога туһалаах, бары өттүнэн кыахтаах, айымньылаахтык толкуйдуур киһини иитэн-үөрэтэн таһаарыы эрэ буолбакка, биирдиилээн оҕо талаанын арыян бары өттүнэн сайдыылаах киһини бэлэмнээн таһаарыы буолар.

Билигин кэмгэ хас биирдии айымньылаахтык улэлиир учуутал иннигэр манньк сорууга тураллар:

- хас биирдии оҕо ситиһиилээхтик үөрэнэрин ситиһии;
- оҕо дьобуруун сайыннаран, билии ньыматын баһылыбын ситиһии;
- киэн билиилээх-көрүүлээх, сир - майгы өттүнэн үрдүк культуралаах киһини иитии.

Оттон бу сорууга үөрэх көдүүстээх технологиятын баһылаатахха биирдэ кыаллар суол. Ханньк бабарар үөрэтии ньымата, сатабыла учууталы туох эрэ ураты өрүтүнэн интэриэһиргэтэр. Үөрэби эрэ анардас билиини кэбэстик ылынан буолбакка, киһи быһыытынан иитиллэн тахсарын, сир-майгы өттүнэн сайдыылаах буоларын ситиһии сорууга турар.

Ол курдук, саха тыла уонна литература уроктарын нөнгө оҕо үтүө санаата, кэрэбэ тардыһыта уруктуохтаах. Онон хас биирдии урук сүрүн сыала-сорууга - иитии.

Мин бэйэм уруктарбар оҕо оҕо бэйэтигэр туһайылаах үөрэх (личносно-ориентрованное обучение), сайыннарылаах үөрэх (развивающее обучение) технологиятын туһанарга дьулуһабын. Бу технологиялар оҕону киһи быһыытынан иитэн таһаарарга учууталга кыах биэрэллэр. Учуутал ытар уруктарыгар араас ньыманы туһанан, араас көрүннээх уруктары ытыан сөп. Ол курдук, орто саастаах оҕолорго сана атастаһытын урукун, көнүл урукун, тизкиһи сөргүтүү урукун о.д.а. ытар көдүүстээх. Манньк көрүннээх уруктарга учууталга сүрүн сыалынан буолаллар: оҕону инники олоххо бэлэмнээһин, сир-майгы өттүнэн иитии, онтон үөрэнээччи урук түмүгүнэн сыала - сорууга: олох кестүүлэрин тула сана атастаһан, сир-майгы проблематыгар ситтэрэн бэйэ санаатын түмүүтэ. Ордук сөбүлээн литэртиирэ уруктарын ытарбын астынабын. Оҕо бэйэ санаатын түмэн, кэпсиир, толкуйдаан санарар-инэрэр дьобуруун сайыннарыы сорууга инники күөннэ тахсар. Улахан кылаастарга проблемнай уруктар ордук тобоостоохтор дии саныбын. Ол гынан баран, билигин кэмгэ уус-уран кинигэни аахпат буолуу кыһалбатын көрсүбүт учуутал

а5ыйа5а суох буолуо. Суруйааччы тылын-өһүн ылынар, өйдүүр аа5ааччы эрэ сыаналыыр, ырытар кыахтаах. Тыла-өһө сайдыбатах о5о өйө-санаата кытта татым, тутуах буолаар. Онон сөптөөх методическай, научно-практическай литератураны булан үөрөспитим. Программаларга үөрэммитим, араас үлэлэри онорбутум. Сыалы, соруктары ситиһэрдэр маннык үлэлэри ыытабын: интегрированной уруоктары ыытыы (тыл, литература, история, муусука, уруһуй), төһө кыалларынан ИКТ туһаныы, биирдиилээн туһайыылаах үөрэх о.д.а.

Программа элективного курса в 11 классе «Суруйар дьобуру сайыннары»

Быһаары сурук

Сурук саңата киһи уйулбата, туруга уһуктуутугар, өй-санаа тыллытыгар сүрүннээн үтүө сүрэхтээх, сайдылаах, айымньылаах киһи буолан ситэригэр быһаччы тирэх буолар. Сурук саңата – өй-сүрэх уустук үлэтэ.

Билиңни кэмңэ оҕо суруйар дьобура олуһун мөлтөөтө. Биллэн турар, суругунан үлэ араас көрүңэ баар: истэн суруйуу, аахпыттан суруйуу, өйтөн суруйуу о.д.а. Үөһээ кылаастарга үгүс өттүгэр өйтөн суруйуу баһылыыр. Биһиги айымньыны түмүктүүр үлэ биир көрүңүн курдук сыаналыбыт. Билигин орто оскуоланы бүтэрээччи тылы төһө баһылаабытын быһаарар сүрүн эксээмэңңэ аахпыттан суруйар. Онно үөрэнээччи хас да сыл устата ылыммыт билиитин таһымын көрдөрүөхтээх: аабыллыбыт тиэкиһи ситимнээн, таба суруйан, ис хоһоонун сииһилээн суруйуохтаах. Итини таһынан тылы таба суруйуу уонна сурук бэлиэтин сөпкө туруоруу (грамотнай буолуу) суругунан саңа култууратын биир дьобун көстүүтэ буолар. Ону ситиһии – саха тылын үөрэтээччигэ биир сүрүн соруга. Үөрэнээччи төһө грамотнайа, бастакытынан, суруйа олорон арпагыраама, пунктограмма ханан баарын өтө көрөрүттэн; иккиһинэн, үөрэппит быраабылаба олобуран, тыллары таба суруйарыттан, сурук бэлиэтин туруорарыттан; үсүһүнэн, албастары булан көннөрөрүттэн көстөр.

Программа ис хоһооно:

Ол иһин элективной кууруска оҕо суруйар дьобуругар болбомтобун уурдум. Тоһоболоон 2 улахан салааба араардым:

- Сурук бэлиэтин быраабылаларын, грамматика салаатын хатылааһын;
- Сурук саңатын сайыннары.

Маңнайгы салааба оҕолор урут барбыт билиилэрин тургутан хатылааһын буолар.

Иккис салааба:

- ситимнээх саңаны сайыннары.

11 кылааска саха тылын үөрэппэттэр, 9 кылааһынан саха тылын предмет быһыытынан үөрэтии түмүктэнэр. 2 эрэ чаас литератураба бэриллэр. Оҕолор саха тылыгар барбыт быраабылаларын умнан, урукку үөрүйэхтэринэн эрэ олоролор.

Куурус теоретическай эрэ буолбакка, практическай хайысхалаах. Манна грамматическай ырытыылары, суругунан үлэлэри оҕо тус бэйэтэ үлэлээн, ырытан, суруйан оңорорун киллэрдим.

Барыта – 34 чаас, онтон пунктуацияҕа -9ч. грамматикаҕа – 10ч. ситимнээх саңаҕа – 14ч анаатым. Грамматика салаатыгар араас ырытыы көрүңнэрэ киридилэр: саңа чааһынан, лексическэй, дорҕоонунан ырытыы, этиинэн о.д.а.

Туһаныллыбыт литература:

1. Е.М.Поликарпова, Л.Ф.Молукова «Суруйар дьобуру сайыннары»; Дьокуускай, 1997с.
2. П.А.Слепцов, М.С.Винокурова, М.Е.Филиппова «Сахалы саңа»; Дьокуускай, 1993с
3. И.П.Винокуров, Н.И.Винокурова «Саха тылын пунктуацията»; Дьокуускай, 2000с.
4. Г.Г.Филиппов, И.П.Винокуров «Саха тыла. Лексика. Фонетика. Морфология»; Дьокуускай, 1996с.
5. Г.Г.Филиппов, И.П.Винокуров «Саха тыла. Синтаксис»; Дьокуускай, 1995с.
6. С.Д.Егинова, Н.Н.Васильева, Н.И.Филиппова «Саха тыла. Тылы ырытыы халыыба»; Дьокуускай, 2002с.

11 кылааска элективнэй куурус календарнай-тематическай былаана:

№	Тиэмэтэ, салаата	Бэр. чааһа	Үлэ көрүңэ	Күнэ-ыйа	
				Былаанынан	Туолбута
1.	Кирири тема. Төрөөбүт тыл – омук тыына.	1		10.09-15.09	
2.	Пунктуация. Сурук бэлиэтин араастара уонна оруоллара.	1		17.09-22.09	
3.	Пунктуация быраабылалара. Этии тииптэригэр СБ	1		24.09-29.09	
4.	Этии биир уустаах чилиэннэригэр СБ.	1		1.10-6.10	
5.	Бэрэбиэркэлиир истэн суруйуу	1		8.10-13.10	
6.	Киллэник, араарыллыбыт кэрчиктэргэ СБ	1		15.10-20.10	

7.	Холбуу этиигэ СБ	1		22.10-27.10	
8.	Холбуу этиигэ СБ	1		29.10-3.11	
9.	Сирэй саңаба СБ	1		12.11-17.11	
10.	Бэрэбиэркэлиир аахпыттан суруйуу	1		19.11-24.11	
	Уопсайа бу салааба:	9 ч.			
11.	Грамматика. Лексика салаатын хатылааһын.	1		26.11-1.12	
12.	Лексическэй ырытыы.	1		3.12-8.12	
13.	Фонетика салаатын хатылааһын.	1		10.12-15.12	
14.	Фонетической ырытыы.	1		17.12-22.12	
15.	Морфология. Саңа чаастара.	1		24.12-29.12	
16.	Морфология. Хатылааһын.	1		14.01-19.01	
17.	Саңа чааһынан ырытыы (морфологической)	1		21.01-26.01	
18.	Тылы састаабынан ырытыы.	1		28.01-2.02	
19.	Синтаксис салаатын хатылааһын.	1		4.02-9.02	
20.	Этиини ырытыы (синтаксической)	1		11.02-16.02	
	Уопсайа бу салааба:	10 ч.			
21.	Ситимнээх саңа.Тиэкис.	1		18.02-23.02	
22.	Тиэкис тиибэ(сэхэргээһин, ойуулааһын, тойонноохун)	1		25.02-2.03	
23.	Саңарар саңа истииллэрэ.	1		4.03-9.03	
24.	Аахпыттан суруйуу.	1		11.03-16.03	
25.	Сурук (эпистолярнай жанр).	1		18.03-23.03	
26.	Истин добор диэн кимий?	1		1.04-6.04	
27.	Хаһыат тыла.Интервью уонна репортаж.	1		8.04-13.04	
28.	Ыстатыйа, очерк, корреспонденция.	1		15.04-20.04	
29.	Сыанабыл уонна ырытыы.	1		22.04-27.04	
30.	Билиңни кэм уонна эдэр ыччат	1		29.04-4.05	
31.	Реферат – научнай үлэ биир көрүңэ.	1		13.05-18.05	
32.	Аахпыттан суруйуу.	1		20.05-25.05	
	Уопсайа бу салааба:	12 ч.			
	Барыта:	34 ч.			

